ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

SURXONDARYO VILOYATI ADLIYA ORGANLARI TARIXI VA TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Mamanarov Xaitmurot

Termiz davlat universiteti

Davlat va huquq kafediryasi katta o'qituvchisi

Bektoshova Maftuna Olimnazar qizi

Termiz davlat universiteti

Yurisprudensiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya.

Mazkur maqolada Surxondaryo viloyatida adliya organlarining shakllanish tarixi, ularning huquqiy davlat barpo etishdagi o'rni, tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, viloyat adliya organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari, aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish, qonuniylikni ta'minlash va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish borasidagi vazifalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, adliya organlari, huquqiy davlat, qonuniylik, adliya tizimi, huquqiy islohotlar, fuqarolar huquqlari, davlat boshqaruvi, huquqiy madaniyat.

KIRISH

Har qanday davlatning taraqqiyoti, avvalo, unda qonun ustuvorligi va adolat tamoyillarining qay darajada ta'minlanganiga bog'liq. Davlat boshqaruvi tizimida adliya organlari qonunchilikni takomillashtirish, normativ-huquqiy hujjatlarning qonuniyligini ta'minlash, fuqarolarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish va jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhim o'rin egallaydi.

O'zbekiston tarixida adliya tizimining shakllanishi davlat boshqaruvi va huquqiy munosabatlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, Surxondaryo viloyati kabi boy tarixiy va madaniy merosga ega hududda huquqiy boshqaruv tizimining shakllanishi alohida ahamiyatga ega.

Surxondaryo viloyati 1941-yil 6-martda tashkil etilgan. Viloyatning tashkil topishi hududda davlat boshqaruvi organlari, jumladan, sud-huquq va adliya tizimining hududiy tuzilmalarini rivojlantirish uchun muhim tarixiy sharoit yaratdi.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Surxondaryo viloyatida adliya organlarining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini tarixiy nuqtayi nazardan o‘rganish, ularning bugungi kundagi faoliyatini tahlil qilishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzuni yoritishda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, adliya organlari faoliyatiga oid Prezident hujjatlari, “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonun, Adliya vazirligi rasmiy ma’lumotlari hamda Surxondaryo tarixi bo‘yicha ilmiy-o‘lkashunoslik manbalaridan foydalanildi. Normativ hujjatlar adliya tizimining huquqiy asoslarini, tarixiy manbalar esa hududdagi boshqaruv va huquqiy munosabatlar rivojini o‘rganishga xizmat qildi. Viloyat adliya boshqarmasining tashkil topgan aniq sanasi va dastlabki rahbarlariga oid ma’lumotlar arxiv hujjatlari bilan qo‘shimcha tekshirilishi lozim.

1. SURXONDARYO HUDUDIDA HUQUQIY BOSHQARUVNING TARIXIY ILDIZLARI

Surxondaryo vohasi qadimdan o‘zining rivojlangan davlatchilik an’analari, savdo-sotiq munosabatlari va madaniy hayoti bilan ajralib turgan. Termiz, Dalvarzintepa, Kampirtepa va boshqa tarixiy yodgorliklar hududda qadimdan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi.

Qadimgi davrlarda jamiyat hayotini tartibga solish, mulkiy munosabatlarni belgilash, savdo-sotiqni amalga oshirish va jamoat tartibini saqlash muayyan huquqiy qoidalar asosida olib borilgan. Bu qoidalar zamonaviy adliya organlari faoliyatidan farq qilgan bo‘lsa-da, ularning asosiy vazifalaridan biri jamiyatda tartib va adolatni ta’minlash bo‘lgan.

Islom dini tarqalishi bilan mintaqada shariat qoidalari, fiqh ilmi va qozilik faoliyati rivojlandi. Qozilar nikoh, meros, mulk, qarz va boshqa fuqarolik munosabatlariga oid nizolarni ko‘rib chiqqanlar. Shu tariqa huquqiy munosabatlarni tartibga solishning muayyan tizimi shakllangan.

Keyingi tarixiy davrlarda Buxoro amirligi va boshqa davlat tuzilmalari ta’sirida hududda qozilik, mahalliy boshqaruv va diniy-huquqiy institutlar faoliyat yuritgan.

XX asrda Sovet hokimiyati o‘rnatilishi natijasida huquqni muhofaza qilish va davlat boshqaruvi tizimida tub o‘zgarishlar yuz berdi. An’anaviy qozilik institutlari o‘rnini sovet qonunchiligiga asoslangan sud va davlat organlari egallay boshladi. Bu jarayonlar Surxondaryo hududida ham yangi huquqiy boshqaruv tizimining shakllanishiga zamin yaratdi.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

2. SURXONDARYO VILOYATI ADLIYA TIZIMINING SHAKLLANISHI

Surxondaryo viloyatining 1941-yilda tashkil etilishi hududda mustaqil viloyat boshqaruvi tizimini shakllantirish jarayonini boshlab berdi. Shu davrdan boshlab viloyat miqyosida davlat idoralari, sud organlari va huquqiy boshqaruv tuzilmalarining faoliyati rivojlana boshladi.

O‘sha davrdagi adliya tizimining asosiy vazifalari qonunchilik talablariga rioya etilishini ta’minlash, sud organlari faoliyatini tashkiliy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, huquqiy hujjatlarning bajarilishini nazorat qilish va davlat organlari faoliyatining qonuniyligini mustahkamlashdan iborat edi.

Sovet davrida adliya organlari markazlashgan davlat boshqaruvi tizimining bir qismi hisoblangan. Ularning faoliyati amaldagi sovet qonunchiligi va yuqori turuvchi davlat organlarining ko‘rsatmalari asosida tashkil etilgan.

Bu davrda sud-huquq tizimida kadrlar tayyorlash, huquqiy hujjatlar bilan ishlash va aholiga yuridik xizmat ko‘rsatish yo‘nalishlari ham rivojlanib bordi.

Shuni ta’kidlash kerakki, Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasining aynan qaysi sanada tashkil etilgani, dastlabki rahbarlari va tarixiy tarkibiga oid ma’lumotlarni alohida arxiv hujjatlari orqali aniqlashtirish lozim. Viloyatning tashkil etilgan sanasini adliya boshqarmasining tashkil topgan sanasi bilan tenglashtirish tarixiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi.

3. MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO ADLIYA ORGANLARINING RIVOJLANISHI

1991-yilda O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishgach, mamlakatda milliy huquqiy tizimni shakllantirish jarayoni boshlandi. Bu jarayon adliya organlari faoliyatida ham yangi davrni boshlab berdi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi va qonunchilikni milliy manfaatlar asosida qayta tashkil etishga alohida e’tibor qaratildi.

1992-yil 8-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi huquqiy davlat qurishning mustahkam konstitutsiyaviy asosini yaratdi. Konstitutsiyada inson huquqlari, erkinliklari, qonun oldida tenglik va qonun ustuvorligi kabi fundamental tamoyillar mustahkamlandi.

Ushbu jarayon Surxondaryo viloyati adliya organlari faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Viloyat adliya tizimining asosiy vazifalari milliy qonunchilikni amalga oshirish, huquqiy hujjatlarning qonuniyligini ta’minlash, davlat organlariga huquqiy

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

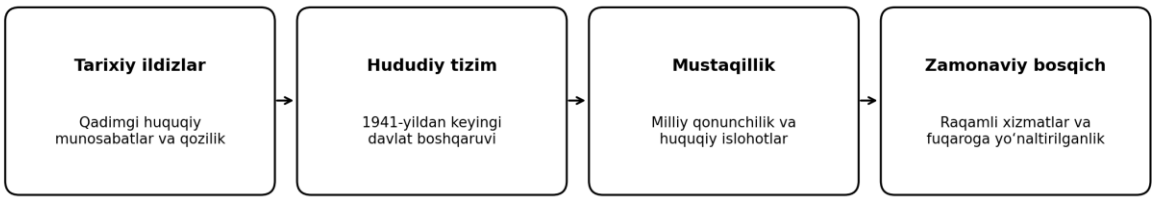
yordam ko‘rsatish va aholining huquqiy savodxonligini oshirish bilan bog‘liq holda rivojlandi.

Mustaqillik davrida adliya organlari faoliyatida quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etdi:

- Normativ-huquqiy hujjatlarni huquqiy ekspertizadan o‘tkazish.
- Mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining qonuniyligini ta’minlash.
- Fuqarolarning huquqiy murojaatlarini ko‘rib chiqish.
- Notariat va FHDY organlari faoliyatini muvofiqlashtirish.
- Yuridik xizmatlar faoliyatini takomillashtirish.
- Aholining huquqiy bilim va madaniyatini oshirish.

Bu vazifalar viloyatda qonuniylikni mustahkamlash, fuqarolarning davlat organlariga bo‘lgan ishonchini oshirish va huquqiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Surxondaryo viloyati adliya tizimi taraqqiyotining asosiy bosqichlari

1-rasm. Surxondaryo viloyati adliya tizimi rivojlanishining umumlashtirilgan sxemasi.

4. ZAMONAVIY DAVRDA SURXONDARYO VILOYATI ADLIYA BOSHQARMASI FAOLIYATI

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va uning hududiy organlari mamlakatda yagona davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi. Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi ham hududda adliya sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, qonunchilikni takomillashtirish va aholining huquqiy manfaatlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy adliya organlari faoliyatining muhim xususiyati shundaki, ular faqat huquqiy hujjatlar bilan ishlash yoki davlat organlariga xizmat ko‘rsatish bilan

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

cheklanib qolmaydi. Bugungi kunda aholining kundalik hayotida uchraydigan huquqiy muammolarni hal etish ham ularning asosiy vazifalaridan biriga aylangan.

Viloyat adliya boshqarmasi faoliyatining muhim yo‘nalishlari

- Birinchidan, qonunchilik hujjatlari bilan ishlash: normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini huquqiy ekspertizadan o‘tkazish va ularning qonunchilikka muvofiqligini baholash.
- Ikkinchidan, huquqiy targ‘ibot: aholi, yoshlar, tadbirkorlar va tashkilotlar o‘rtasida huquqiy tushuntirish ishlarini olib borish.
- Uchinchidan, davlat xizmatlari va huquqiy xizmatlar: notariat, FHDY va boshqa tegishli huquqiy xizmatlar faoliyatini qonunchilikda belgilangan tartibda takomillashtirish.
- To‘rtinchidan, fuqarolar murojaatlari bilan ishlash: ariza, taklif va shikoyatlarni qonunchilikda belgilangan tartibda ko‘rib chiqish.
- Beshinchidan, tadbirkorlarning huquqlarini himoya qilish: tadbirkorlik subyektlarining qonuniy manfaatlarini ta’minlash va huquqiy muammolarini hal etishga ko‘maklashish.

5. RAQAMLASHTIRISH VA YANGI ISLOHOTLAR DAVRIDA ADLIYA TIZIMI

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat boshqaruvini raqamlashtirish, davlat xizmatlarini soddalashtirish va aholiga qulay huquqiy xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar Surxondaryo viloyati adliya organlari faoliyatida ham yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Elektron davlat xizmatlari, huquqiy axborot tizimlari va masofaviy murojaat qilish imkoniyatlari fuqarolarning vaqtini tejash, ortiqcha ovoragarchiliklarning oldini olish hamda xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Jumladan, LexUZ milliy qonunchilik bazasi orqali fuqarolar amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanishish imkoniyatiga ega. Bu esa aholining huquqiy axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, mahallalarda huquqiy targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish, yoshlar bilan uchrashuvlar o‘tkazish, tadbirkorlarning huquqiy savodxonligini oshirish va aholiga huquqiy tushuntirishlar berish kabi ishlar ham muhim ahamiyatga ega.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

Surxondaryo viloyatida adliya tizimini yanada rivojlantirish uchun quyidagi vazifalar dolzarb hisoblanadi:

5. RAQAMLASHTIRISH VA YANGI ISLOHOTLAR DAVRIDA ADLIYA TIZIMI — DAVOMI

- Aholining huquqiy savodxonligini yanada oshirish.
- Chekka hududlarda huquqiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.
- Yoshlar o‘rtasida huquqiy targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.
- Davlat organlarida qonuniylik va huquqiy intizomni mustahkamlash.
- Raqamli huquqiy xizmatlar sifatini oshirish.
- Aholining huquqiy muammolarini o‘z vaqtida aniqlash va hal etish.

Shu jihatdan, Surxondaryo viloyati adliya organlari faoliyatini tarixiy tajriba va zamonaviy talablar asosida rivojlantirish hududda huquqiy davlat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Tahlillar Surxondaryo viloyatida adliya tizimi tarixiy sharoitlar ta’sirida shakllanib, mustaqillikdan so‘ng milliy qonunchilik va inson huquqlarini ta’minlash yo‘nalishida rivojlanganini ko‘rsatadi. Bugungi kunda raqamli xizmatlar va aholiga huquqiy yordam ko‘rsatish uning muhim faoliyat yo‘nalishlaridir. Tizim tarixini to‘liq yoritish uchun hududiy arxiv manbalarini o‘rganish zarur.

ILMIY TAKLIF VA AMALIY TAVSIYALAR

Surxondaryo viloyati adliya organlari tarixini yanada aniq yoritish uchun viloyat va respublika arxivlaridagi tegishli hujjatlarni o‘rganish, boshqarma tashkil topgan sana hamda dastlabki rahbarlar haqidagi ma’lumotlarni aniqlashtirish taklif etiladi. Shuningdek, mavjud tarixiy hujjatlarni raqamlashtirish va aholiga, ayniqsa chekka hududlarda, huquqiy maslahat hamda targ‘ibot xizmatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo viloyatida huquqiy boshqaruv va adliya tizimining rivojlanishi uzoq tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq. Qadimgi davrlardagi huquqiy munosabatlar, qozilik institutlari, sovet davridagi davlat-huquqiy boshqaruv tizimi hamda mustaqillik yillarida shakllangan milliy adliya tizimi ushbu taraqqiyotning muhim bosqichlarini tashkil etadi.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng adliya organlarining faoliyati tubdan yangilanib, inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlash, qonun ustuvorligini mustahkamlash hamda davlat organlari faoliyatining huquqiy asoslarini takomillashtirishga yo‘naltirildi.

Bugungi kunda Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi hududda huquqiy siyosatni amalga oshirish, fuqarolarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish, qonunchilikni takomillashtirish va aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida adliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, aholiga huquqiy xizmatlar ko‘rsatish sifatini oshirish va yoshlarning huquqiy bilimlarini mustahkamlash muhim vazifalardan bo‘lib qoladi.

Demak, Surxondaryo viloyati adliya tizimining tarixini o‘rganish nafaqat hududning davlat boshqaruvi tarixini anglash, balki mamlakatimizda qonun ustuvorligi va adolat tamoyillarining shakllanish jarayonini chuqur tushunish uchun ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi PQ-3666-son “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi PF-5415-son “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 20-aprel.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat organlari va tashkilotlarining yuridik xizmati to‘g‘risida”gi Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Rasmiy veb-sayt materiallari. https://adliya.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026
9. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti.

10. O‘zbekistonning yangi tarixi. O‘zbekistonning mustaqillik davri tarixi bo‘yicha ilmiy va o‘quv adabiyotlari.

11. Surxondaryo viloyati tarixi bo‘yicha tarixiy, ilmiy va o‘lkashunoslik materiallari.

12. Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasining rasmiy axborotlari, hisobotlari va faoliyatiga oid materiallar.